

Томащук М. В.<https://orcid.org/0009-0009-8374-8869>

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБСЦЕННОЇ ЛЕКСИКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті досліджуються екстралінгвальні чинники, що впливають на відтворення обсценної лексики при перекладі сучасної художньої прози з англійської мови на українську. Актуальність роботи зумовлена зростанням частотності використання табуйованих елементів у публічному дискурсі та літературі, а також необхідністю подолання традиційних меліоративних настанов в українській перекладацькій школі. Обсценна лексика розглядається не просто як набір вульгаризмів, а як важливий прагматичний інструмент формування індивідуально-авторської картини світу та соціокультурного коду персонажів. Наукова новизна полягає у застосуванні методу перекладацького автоаналізу на матеріалі роману Ноель Ілі «Run on Red» та його українського перекладу «Тікай, червона». Проаналізовано 102 випадки вживання обсценізмів, більшість з яких (78,4%) зосереджена в діалогічному мовленні, що підкреслює їхні функції: посилення емоційного впливу, вираження оцінки та емоційна розрядка персонажів. Особливу увагу приділено розрахунку коефіцієнта лексико-семантичної конвергентності, який склав 19,4%, що свідчить про значні трансформації або упуцнення при перекладі. Досліджено, що основними позамовними чинниками таких розбіжностей є відмінності у формах посилів, специфіка асоціативних зв'язків у різних лінгвокультурах та вплив редакційної політики видавництва. З результатів опитування видавців можна зробити висновок, що остаточне рішення щодо збереження або заміни обсценізмів часто залежить від жанру твору та внутрішньої політики видавництва, а не лише від волі перекладача. Доведено, що адекватне відтворення обсценності вимагає від перекладача не пошуку буквальних відповідників, а перекодування емоційно-прагматичного наповнення тексту з урахуванням сприйняття цільовою аудиторією.

Ключові слова: обсценна лексика, художній переклад, екстралінгвальні чинники, лексико-семантична конвергенція, лінгвокультура, табуйована лексика.

Постановка проблеми. Відтворення емотивно конотованої лексики є однією з перекладацьких труднощів, які, за О. В. Ребриєм, викликані об'єктивними розбіжностями «у структурах та правилах функціонування контактуючих мов», а також суб'єктивною природою «сприйняття цих розбіжностей» [7, с. 47]. З'ясувати особливості функціонування обсценізмів у межах художнього тексту.

2. Проаналізувати екстралінгвальні умови застосування обсценної лексики у вихідному тексті.

3. Виявити ступінь впливу позамовних чинників на перекладацькі рішення та лексико-семантичні зміни при перекладі обсценізмів кризь прирзму автоаналізу.

4. Окреслити потенційні особливості редакційних політик видавництва як важливого позамов-

ного чинника відтворення обсценізмів при перекладі художнього тексту.

Матеріалом дослідження виступає картотека зі 102 обсценних слововживань, відібраних методом суцільної вибірки та виявлених у тексті сучасної американської письменниці Noelle Ihlі «Run on Red» [12], а також варіанти їхнього відтворення в українському перекладі «Тікай, червона», здійсненого М. Томащуком [2].

Методи дослідження. У розвідці застосовується метод перекладацького автоаналізу з елементами компонентного аналізу, аналізу словникових дефініцій та критичного дискурс-аналізу, а також методи стереоскопічного аналізу та опитування.

Метод **критичного дискурс-аналізу** використовується в межах **перекладацького автоаналізу** для з'ясування прагматичних позамовних умов вживання обсценної лексики в лінгвокультурах

вихідного та цільового текстів. Елементи *компонентного аналізу*, своєю чергою, спрямовані на виявлення типів семантичних змін у процесі перекладу.

Стереоскопічний аналіз, застосований у дослідженні, є адаптацією методики, запропонованої А. Перміновою, яка призначена для обчислення коефіцієнта лексико-семантичної конвергенції за такою формулою:

$$Kc = \frac{Sc}{N_1 + N_2} \times 100 \text{ [6, с. 138],}$$

де N_1 та N_2 визначаємо як кількість загальної вибірки обценізмів у вихідному та цільовому текстах відповідно, а Sc – як загальну кількість відтворених еквівалентами слововживань в обох текстах.

У цій розвідці розглядається виключно дослідницький матеріал, а саме лексичні одиниці, що належать до поля обценності. Розрахунок коефіцієнта лексико-семантичної конвергентності дозволяє визначити ступінь впливу позамовних чинників на окремі перекладацькі рішення та художню рецепцію.

Наступним кроком є проведення опитування серед українських видавців з метою з'ясування потенційного впливу редакційних політик як позамовних чинників. Кількість видавців обмежена до шести – тих, з якими ми співпрацювали. Отже, результати опитування не можна вважати репрезентативними, і їх слід трактувати як ілюстративні та емпіричні дані.

Виклад основного матеріалу. У цій розвідці послуговуємося запропонованою Л. Ставицькою інвентаризацією обценної лексики, яка виокремлює такі основні групи:

1. Найменування соціально табуованих частин тіла.
2. Найменування процесу здійснення статевого акту.
3. Назви продажної жінки.
4. Найменування фізіологічних функцій відправлень.
5. Назви результатів фізичних відправлень [9, с. 18].

Переклад тлумачимо з позицій рецептивної моделі, згідно з якою він розглядається як «процес і наслідок рецепції перекладача, який формує створення мета-образу автора оригіналу і лінгвокультури, яку він репрезентує у свідомості читачів цільового тексту» [15, с. 10]. Відтак, розглядаємо не тільки ступінь відтворення обценної лексики у тексті перекладу, а й особливості його потенцій-

ного сприйнятті цільовою аудиторією як елемента своєї лінгвокультури.

Цікаво зауважити, що серед виявлених 102 слововживань, 80 слововживання, або 78,4% від загальної вибірки, виявлені у тексті діалогічного мовлення. Це вкотре підкреслює роль прагматичної функції обценної лексики, яка виявляється у таких особливостях її застосування у художньому творі:

1. Посилення емоційного впливу на читача:

(1) *I would memorize the cabin's location, and then I would **fuckin**g run [12, с. 117]. – Запам'ятаю місце розташування хижі й потім, **чорт** забирай, втечу звідси [2, с. 136].*

2. Вираження оцінки персонажа:

(2) *"Hey, **dickhead**, switch me. You take her the rest of the way," Deep Voice called [12, с. 99]. – Агов, **придурку**, підміни мене. Решту дороги ти неси її, – озвався Низький Голос [2, с. 115].*

(3) *But if you try something like that again, I will give that **ugly-ass** cabin a fresh coat of paint with your blood." [12, с. 154]. – Та якщо утнеш щось подібне ще раз – пофарбую цю **потворну** хижу твоєю кров'ю [2, с. 177].*

3. Емоційна розрядка персонажа:

(4) *I heard Laura whisper, "**Shit**." [12, с. 38] – Лора пантом прошепотіла: – **Зараза** [2, с. 44].*

(5) *"**Shit**. Please, God. Please, please, please," I prayed, even though I hadn't been to church all year [12, с. 60]. – **Зараза**. Будь ласка, Боже. Будь ласка, будь ласка, будь ласка, – молилася я, хоч до церкви не ходила вже рік [2, с. 69].*

Зауважимо, що в силу прагматичних особливостей функціонування обценізмів, жодна з цих функцій не є «чистою», всі вони взаємопов'язані і, залежно від контексту висловлювання, можуть виражатися більшою чи меншою мірою. До прикладу, функція посилення емоційного впливу на читача є наскрізною для всіх випадків застосування обценізмів. Проте, на нашу думку, інколи, як ось у прикладах (2) і (5), вона є субфункцією і поступається головним. У прикладі (4) натомість, спостерігаємо, як персонаж не тільки вивільняє свої емоції, а ще й висловлює свою негативну оцінку щодо ситуації, в якій опинилася. Таким чином обценізм тут слугує в першу чергу виразником сильної емоційної напруги, а вже потім – лаконічної й критичної оцінки дійсності.

Отже, у цьому фрагменті зауважуємо виконання обценною лексикою всіх трьох зазначених функцій. Відтак, збереження цих функцій у тексті перекладу вимагає від перекладача врахувати не тільки семантичне наповнення лексем, але й їхню праг-

матично-сміслові навантаження, яке, залежно від особливостей лінгвокультури, цілком може бути виражене засобами з відмінної концептосфери.

Цей умовивід наштовхує нас на потребу з'ясувати ступінь відтворюваності обценної лексики шляхом обчислення коефіцієнту лексико-семантичної конвергентності. В результаті розрахунків отримуємо таке:

$$Kc = \frac{29}{102 + 47} \times 100 = 19,4\%$$

Спостерігаємо доволі невисокий коефіцієнт відтворюваності обценної лексики. Також зауважуємо значно меншу кількість лексем з обценним значенням у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Низький коефіцієнт відтворюваності пов'язуємо це з такими екстралінгвальними чинниками:

1. Різними формами посилів, які застосовуються щодо живого й неживого у лінгвокультурах:

(6) *“Screw politeness,” “Stay safe, get weird,” I knew deep down I’d only call 9-1-1 if I was actually in the process of being murdered [12, с. 23].* – «До біса ввічливість», «Бережися, поведься дивно» — глибоко всередині, я знала, що на 911 буду телефонувати лише тоді, коли мене по-справжньому будуть вбивати [2, с. 26].

Одним зі словникових визначень лексеми «screw» є «to have sexual intercourse with» [17]. Українській лінгвокультурі не притаманна така форма посилю, коли об'єктом висловлювання виступає неживе. Водночас, коли йдеться про звернення до людини, спостерігаємо застосування в перекладі прямого смислового відповідника, який водночас залишає висловлювання в рамках обценного концептопростору, хоч і відмінної групи:

(7) *A neon fuck you [12, с. 232].* – Неонове йди нахуй [2, с. 265].

Відтворення посилю наявним у цільовій лінгвокультурі еквівалентом є важливим для передачі граничності емоційного стану персонажів та їхнього вкрай негативного ставлення щодо того, що відбувається довкола. Семантичний сенс посилю цілком можливо, на нашу думку, передати меліоризованим висловлюванням, але тоді перекладач йде на ризик знехтувати прагматичним потенціалом лексичної одиниці.

2. Різними асоціаціями, притаманним лінгвокультурам для вираження негативної оцінки:

(8) *«Don't be a pussy», Deep Voice muttered [12, с. 128]* – Не будь нюнею, – похмуро відповів Низький Голос [2, с. 147].

(9) *My head still hurts like a bitch [12, с. 215]* – Голова досі ниє, аж капець як [2, с. 247].

У прикладах (8) та (9) спостерігаємо, що англійській лінгвокультурі притаманним є вираження негативного ставлення через асоціацію з лексемами з жіночої концептосфери – (8) статеві органи та (9) жінка сумнівної поведінки. Про це свідчать зокрема й словникові дефініції: *«Pussy – (a) The vagina or vulva. (b) A person regarded as weak or timid»* [17]. Однак, у даному контексті такі асоціації в українському тексті видаються вимушеними та неприродними, тому вважаємо упушення та заміну обценізмів релевантним рішенням. Тому спостерігаємо тут стратегію прагматичної адаптації – збереження емоційного ефекту (відчуття слабкості чи сильного болю) ціною втрати специфічного гендерного забарвлення оригіналу.

Утім, спостерігаємо випадки, коли такі елімінації є зовсім недоцільними, оскільки вони позбавляють текст перекладу оригінальної емоційно-експресивної домінант:

(10) *Hey, dickwad, you left the tailgate down [12, с. 131]* – Геї, ідіоте, ти не зачинив багажник [2, с. 152].

(11) *“If you shoot me, the whole story we went over goes to shit [12, с. 254]* – Якщо пристрелиш мене, вся історія, яку ми обговорили, ніде кому під хвіст [2, с. 292].

У прикладі (10) спостерігаємо заміну обценної лексеми *«dickwad»* на більш нейтральну *«idiote»*. Денотативні значення обох лексем мають спільне ядро – дурна, неприємна людина – але англійська лексема належить до нижчого регістру, і відповідно має сильніший прагматичний потенціал з точки зору зображення мовних звичок персонажа та його негативного ставлення до суб'єкта висловлювання. Лексема *«ідіот»*, натомість, немає словникового маркера, який ідентифікував би її як сленгову, тому вона цілком може застосовуватися у літературній мові і навіть не вважатися образливою у певних контекстах (наприклад, медичному), чого не можемо сказати про обценізм, виявлений у тексті оригіналу.

З точки зору автоаналізу, така лексична заміна була продиктована намаганням уникнути надмірної епатажності, проте в результаті призвела до певної стилістичної нейтралізації. Це підтверджує тезу про те, що перекладач часто діє в межах «безпечних» мовних конвенцій, навіть якщо це йде врозріз із експресивною домінантою оригіналу. Подібна стратегія меліорації нівелює індивідуальну мовну характеристику персонажа, роблячи його дискурс менш маргіналізованим, що є екс-

тралінгвальним наслідком впливу усталених літературних норм на процес перекладу.

3. Редакторськими правками. Практичний перекладацький досвід та проведені нами ситуаційне опитування видавців свідчать, що рішення перекладача щодо відтворення обценної лексики не є визначальним, адже воно приймається перекладачем спільно з редактором, а також може бути обмежене редакційною політикою видавництва. З цього випливає, що індивідуальне сприйняття перекладача, його усвідомлення лінгвокультурних особливостей вихідного та цільового текстів, а також морально-етичні норми не завжди є тим, що визначатиме вигляд тексту, у якому він потрапить до читача. До того ж результати проведеного нами опитування, у якому видавці та випускові редактори могли обирати кілька відповідей, свідчать про важливу роль додаткових чинників видавничої справи (див. рис. 1).

Водночас також спостерігаємо, що, попри меліоративні тенденції в українську мовознавстві, видавництва здебільшого допускають відтворення обценної лексики без суттєвих змін.

Отже, хоч проведено опитування потребує подальшого вдосконалення та деталізації, воно слугує доцільним ілюстративним підґрунтям для нашої розвідки. Отримані дані дозволяють стверджувати, що процес відтворення обценної лексики у художньому перекладі є багаторівневою структурою, де індивідуальна стратегія перекладача неминуче стикається з інституційними фільтрами. Простір екстралінгвальних чинників у цьому контексті виходить далеко за межі традиційного лінгвокультурного бар'єру та особистих морально-етичних переконань фахівця.

Як свідчать результати, ключовими детермінантами виступають жанрова специфіка твору,

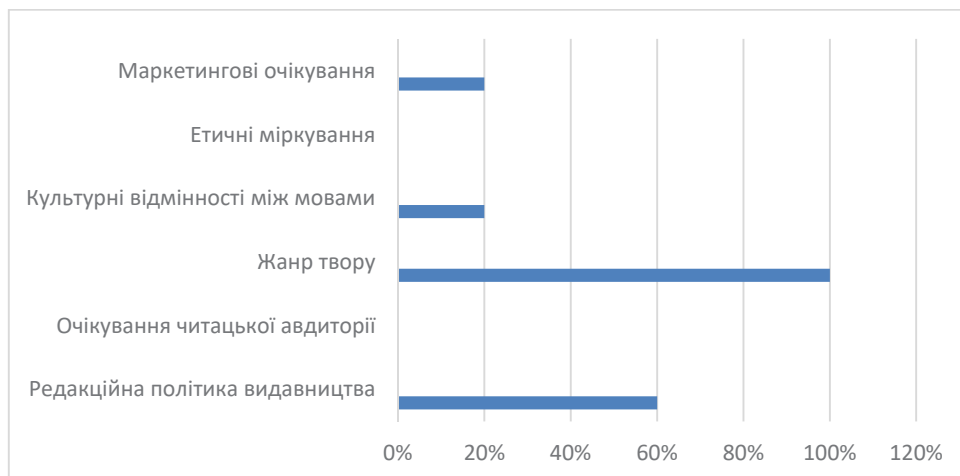

Рис. 1. Вплив додаткових чинників на рішення щодо перекладу обценної лексики

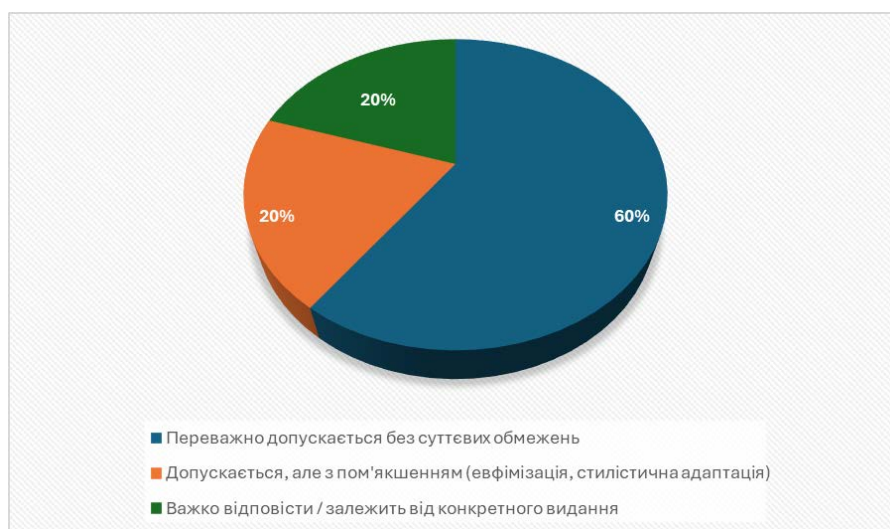

Рис. 2. Відтворення обценної лексики у художньому перекладі: позиція видавництва

що отримала стовідсоткову підтримку опитаних, та редакційна політика видавництва, яка для понад половини респондентів є визначальним вектором прийняття рішень. Це вказує на поступовий відхід від суворих радянських меліоративних догм у бік прагматичної доцільності та ринкових запитів. Таким чином, фінальний образ тексту, що потрапляє до читача, є результатом складного компромісу між вихідним авторським задумом, перекладацьким баченням та видавничою стратегією адаптації обцененого контенту до сучасного соціокультурного контексту.

Висновки. Обценна лексика є одним із засобів прагматичного впливу в художньому тексті, виконуючи роль емоційного інтенсифікатора та інструмента соціокультурної характеристики пер-

сонажа. Також обценна лексика може слугувати у художньому творі засобом вираження негативно оцінки щодо об'єкта висловлювання. Низька конвергентність вказує на те, що перекладач часто змушений вдаватися до замінів або опущень через культурну невідповідність асоціативних рядів у вихідній та цільовій мовах.

Окрім мовних бар'єрів, на фінальний текст перекладу суттєво впливають видавничі чинники – редакційна політика та жанрові очікування, які можуть схилияти текст до більшої конвенційності. Зрештою, пріоритетним завданням перекладача є збереження комунікативної функції обценізму, а не його денотативного значення, що іноді виправдовує відхід від семантичної точності заради природності звучання.

Список літератури:

1. Волинець Н. В. Проблеми перекладу ненормативних лексичних одиниць у художньому тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, № 47, том 3, 2021. С. 83–87. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-3.19>.
2. Ілі Н. В. Тікай, червона : роман ; пер. з англ. М. Томашука. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2025. 304 с.
3. Миронова Н. В. Художній текст як простір концептуалізації культурного коду. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. КНУ ім. Т. Шевченка*, №49, 2026. С. 52–56. DOI: <http://doi.org/10.17721/2663-6530.2026.49.52-62>.
4. Мізін К. І. Причини неадекватного відтворення обценної лексики в німецько-українських перекладах. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 10, 2021. С. 91–96. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-10.14>
5. Мізін К., Кононенко В. Тенденції до ігнорування, меліоризації та пейоризації обценізмів в англійсько-українських і українсько-англійських художніх перекладах. *Лінгвістичні Студії*, (49), 2025. С. 138–153. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.49.10>.
6. Пермінова А. В. Перекладацька рецепція сучасної американської поезії: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 352 с.
7. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
8. Ренн О. Гемінгвей для України ХХІ ст.: переклад як формування нового дискурсу. Переклад в Україні (24 серпня 1991 року – 24 лютого 2022 року) / ред. О. Дзера, І. Ордехівська. Львів, 2025. С. 274–283.
9. Ставицька Л. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників: обценізми, евфемізми, сексуалізми. Критика, Київ, 2008. 454 с.
10. Ткачівська М. Р. Культурно-етимологічні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі : дис. ... док. філологічних наук : 10.02.16. Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ, 2021. 674 с.
11. Ткачівська М. Р. Обценна лексика в зарубіжних дослідженнях. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. №2(30), 2015. С. 122–129.
12. Ihli, Noelle W. Run on Red : A Novel. Mount Laurel : Dynamite Books, 2022. 310 p.
13. Lee T. F. Catullan Obscenity and Modern English Translation, 2016. 87 p. DOI: <https://doi.org/10.7936/K7SX6BGC>.
14. Marolova D., Kuzmanovska D., Vitanova-Ringaceva, A., Ivanova, B. (2024). The Problematic Translability of Pejorative and Obscene Expressions. 17th international conference of Education, Research and Innovation : Conference Proceedings, 2024. DOI: 10.21125/iceri.2024.m
15. Perminova, Alla. Reception of literary works in the original and translation. A case study: Students' responses. *SHS Web of Conferences* 105, 01005, 2021. P. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110501005>.
16. Tolochko O. Ya. Factors of stylistic inversion contexts' expressiveness in interlingual co-referential pairs. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University*, Series: "Philology. Journalism," 1(1), 2024. P. 204–210. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.1/35>.

17. The Free Dictionary [Electronic resource]. URL: <https://www.thefreedictionary.com/>.
18. Valdeón, R. A. (2024). The translation of swearwords: A pragmatics perspective. In *Journal of Pragmatics*, Vol. 224, 2024, pp. 74–79. Elsevier B.V. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2024.03.005>.
19. Zarzycki, L. *The Anatomy of Polish Offensive Words. A sociolinguistic exploration. A sociolinguistic exploration* : John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 2024. 336 p.

Tomashchuk M. V. RENDERING OF PRAGMATIC POTENTIAL OF OBSCENE VOCABULARY IN THE TRANSLATION OF LITERARY TEXTS

The article examines the extralingual factors that influence the rendering of obscene vocabulary in the translation of contemporary fiction from English into Ukrainian. The relevance of this work is determined by the increasing frequency of taboo elements in public discourse and literature, as well as the need to overcome traditional euphemistic tendencies in the Ukrainian school of translation. Obscene vocabulary is considered not merely as a set of vulgarisms, but as an important pragmatic tool for shaping the author's individual worldview and the sociocultural code of the characters. The scientific novelty lies in the application of the method of translation self-analysis to the material of Noel Iley's novel "Run on Red" and its Ukrainian translation. The author analyzes 102 instances of obscene vocabulary usage, the majority of which (78.4%) are concentrated in dialogue, highlighting their functions: intensifying emotional impact, expressing evaluation, and providing emotional release for the characters. Particular attention is paid to calculating the lexical-semantic convergence coefficient, which amounted to 19.4%, indicating significant transformations or omissions in the translation. It was found that the main extralingual factors behind such discrepancies are differences in message forms, the specificity of associative connections in different linguistic and cultural contexts, and the influence of publishers' editorial policies. Based on the results of a survey of publishers, it can be concluded that the final decision on whether to retain or replace obscenities often depends on the genre of the work and the publisher's internal policies, rather than solely on the translator's discretion. It is argued that an adequate rendering of obscenity requires the translator not to search for literal equivalents, but to recode the emotional and pragmatic content of the text, taking into account the target audience's perception.

Keywords: *obscene language, literary translation, extralingual factors, translator self-analysis, lexical-semantic convergence, linguoculture, taboo vocabulary.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026